

LIGETI DÁVID

„PÁRISBA JÁRT A KÁROLYI MISI”¹

Gróf Károlyi Mihály nyugati útjai a világháború előestéjén

„Károlyi Mihály gróf nem hazaáruló, Károlyi Mihály gróf igen hazafiasan gondolkodó magyar ember. De [...] az ország valódi érdekei fölismerésének és a helyes szolgálásra való ismereteknek annyira hiányában van, hogy bocsánatot kérek, a tudatlanságnak, a színvakságnak ez a foka polizeiwidrig [törvénysértő], [...] tudatlanságból ennyire károsítani az országot még akkor sem szabad, ha pártvezér valaki.” (Gróf Tisza István miniszterelnök, 1913. november 25.)

ELŐZMÉNYEK

Tanulmányunk nyitóidézete Tisza István azon beszédéből származik, amely első ízben reflektált a Függetlenségi Párt néhány hónappal korábban ügyvezető elnökévé választott politikusának, gróf Károlyi Mihálynak nyugati kapcsolatkeresésére, aki 1912-től kezdve törekedett arra, hogy az ellenzéknek anyagi támogatást szerezzen a nyugati államoktól, elsősorban Franciaországtól és az USA-tól. A Függetlenségi Párt – amely a dualizmus időszakának legjelentősebb ellenzéki formációja volt, és mindössze szűk négy évig, 1906 és 1910 között lehetett kormánypárt² – a megelőző évtizedek alatt csak csekély külpolitikai aktivitást mutatott.³ Az első világháború előestéjén, az egyre

fokozódó nemzetközi helyzetben azonban fordult a kocka, és ismét életre keltek a Kossuth Lajos-i reminiscenciák: vagyis azon politizálás, amely szerint a magyar belpolitikai helyzetet nyugati támogatással lehet, sőt kell megváltoztatni. Jelentős szereppel bírt gróf Apponyi Albert 1911. évi amerikai utazása, ahol a függetlenség párti politikus egyszerre próbált anyagi támogatást szerezni, továbbá az emigrált magyarokból politikai bázist teremteni. Ennek megfelelően Károlyi 1914. évi útjainak legfőbb – valódi – célja a pénzgyűjtés volt; a következő esztendőben ugyanis képviselőházi választást tartottak volna, de a háború ki-robbanása megváltoztatta ezt a helyzetet. Mivel a függetlenségek számára nem sok babér termett a dualista rendszerben, politikusaik érthető módon vágytak a hatalomra. Ebből következően Károlyi 1914. évi útjai mind akkor, mind később heves politikai polémiaát váltottak ki.

A függetlenségek soraiban politizáló arisztokraták, elsőrendűen Apponyi, ifj. Andrassy Gyula és Károlyi kiterjedt franciaországi kapcsolatokkal rendelkeztek. Ennek ellenére a századfordulón csak Ugron Gábor próbálta elmélyíteni a franciákkal való kapcsolatot, azonban törekvése, hogy közelebb férkőzzék a gall kormánykörökhöz, kudarcba fulladt. A külpolitikai aktivitás megnövekedésé-

¹ Az egyik vezető élclapban, a *Borsszem Jankóban* megjelent vers részlete. „Szegény hazám, szegény magyar hazám! / Mostan vagy bajban, most csak igazán! / Kedvem komor, a lelkem elborult, / Hogy mily koldus vagy és mily nyomorult, / Rongyos, vergődő, hitvány és kicsi – Párisba járt a Károlyi Misi. / Szegény hazám, szegény magyar hazám! / Kinn van csak élet, Párisban, az ám! / A nő mind szép, a férfi mind dali / S elnök-széket ül Deschanel Pali, / Az majd' olyan nagy úr, mint a Zichy – Párisba járt a Károlyi Misi.” *Borsszem Jankó*, 1914. február 22. 8.

² 1906 és 1910 között nagykoalíció kormányozta az országot Wekerle Sándor miniszterelnök irányításával.

³ DOLMÁNYOS István: *Károlyi Mihály és a „szentpétervári út”*. In: *Történelmi Szemle*, (1963.) 6. évf. 2. szám. 167.

Károlyi Mihály

ben jelentős szerepe volt annak, hogy 1913-ban a Függetlenségi Pártba olvadt a Justh Gyula vezette 48-as Párt, és utóbbi politikusai erőteljesen szorgalmazták a nyugati orientáció erősítését, egyben a Monarchia külpolitikájának erőteljesebb bírálatát.⁴

KÖZELEDÉS A FRANCIÁKHOZ

„1913 őszen elérkezettnek láttam az időt és érettnek, [...] hogy megkíséreljem a magyar nemzet közelítését azokhoz a nemzetekhez [...], amelyekkel a porosz szövetség miatt egy napon óhatatlanul konfliktusba kellett bonyolódnia.”⁵

Károlyi első francia tapogatózásaira 1912 őszen⁶ került sor, amikor megkísérelt kapcsolatba lépni Raymond Poincaré francia miniszterelnökkel, hogy a magyar külpolitikáról egyeztessen vele. Kísérlete teljes kudarccal zárult, mivel a francia kormányfő nem kívánt érintkezésbe lépni

a külvilág számára teljesen ismeretlen ellenzéki politikussal. Az ekkor még 48-as alapokon politizáló főnemes a következő hónapok során minden követ megmozgatott, hogy pártja – amelyet 1913-tól ügyvezető elnökeként irányított – mind anyagilag, mind politikailag megerősödjék. A magyar gróf egy évvel később – egy újabb párizsi úttal – már részleges sikereket ért el: ígéretet kapott egy személyes találkozóra. Ennek szellemében 1914. január 24-én ismét Franciaországba utazott, hogy „a francia közeledés kezdeményező lépéseit megtegye”.⁷ Franciaországi tapogatózásai során legfőbb támasza márki Melchior de Polignac (1880–1950) pezsgőgyár-tulajdonos volt. A francia főnemes Károlyi barátjának, egyben távoli rokonának is számított, és szoros kapcsolatban állt vezető politikai körökkel, nem mellesleg a nemzetközi olimpiai mozgalom egyik legfőbb támogatója is volt.

Károlyi nem kapott ekkor még választ, ahogyan maga is gyanakodott, a fokozódó háborút idéző európai légkörben bizalmatlanul fogadták egy magyar gróf közeledését. Néhány héttel később fordult a kocka, és az időközben francia köztársasági elnökké avanszáló Poincaré fogadta Károlyit. Döntésének pontos hátterét nem ismerjük, de feltételezhető, hogy a francia hírszerzés átvilágította a magyar politikust. Károlyi egyébként itthon sem rejtette véka alá elveit, a birodalom közös ügyeit felügyelő Delegáció ülésén például kijelentette: „[...] Nekünk még a győzelmes háború sem érdekünk. Nemcsak bennünket, hanem egész Európát évtizedekre vetné vissza egy ilyen háború, és [...] Európa elveszítené azt a vezető szerepet, melyet a világon visz.”⁸ Mi több, franciabarátságát néhány héttel később ekképp deklarálta: „Feltűnő az a ridegség, amellyel a külügyminiszter úr a francia köztársaságról szól, pedig ennek tudtommal nincs más bűne, mint az, hogy nem ad nekünk pénzt avégett, hogy ellene hadi célokra felhasználjuk.”⁹ A közvélemény számára Károlyiéék párizsi tapogatózásainak legfontosabb célja az volt, hogy hazánk francia hitelekben részesülhessen, ezáltal javítva egyrészt a magyar gazdaság tőkeszegény helyzetén, másfelől a szorosabb pénzügyi kapcsolatoktól a háborús feszültség csökkenését várták. Ám a francia tőke fő felvevőpiaca ekkor az Orosz Birodalom volt, ahol lázas vasútépítések folytak a cár hadseregének gyorsabb felvonulása érdekében.

⁴ DOLMÁNYOS, i. m. 169.

⁵ KÁROLYI Mihály: *Egy egész világ ellen*. Budapest, Gondolat, 1965. 65.

⁶ Emlékirataiban tévesen egy évvel későbbre datálta ezt az eseményt.

⁷ KÁROLYI: *Egy egész...*, i. m. 65.

⁸ HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály*. Budapest, Kossuth, 1978. 152.

⁹ Az idézetek forrása: HAJDU Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág, 2013. 56.

Indián lecke. Károlyiék Amerikában (Borsszem Jankó) A karikatúra aláírása: Véres Iró-Kéz, a nagy főnök. – A skalpolás már egészen jól megy itt a próbababán, oh sápadt főnök. Csak arra figyelmeztetlek még, hogy a skalpolás előtt le is kell ám gyúrni az ellenséget!

Károlyi önmagában nem túl jelentős tárgyalásai a fél évvel később kitört első világháború következtében sajátos fontosságra tettek szert, nem pusztán a gróf, hanem a magyar nemzet életében is. A kiélezett nemzetközi helyzetben politikai manővereire hamar az árulás gyanúja vetült, hiszen 1914 márciusában az egyik függetlenség párti képviselő, Polónyi Géza maga deklarálta a Képviselőházban: „[Károlyi] a nemzetnek igazán jól és helyesen felfogott érdekében a hármasszövetséget¹⁰ törhetlen evangéliumot végrevalahára megtörte.”¹¹ E politika érdekében a következő hónapokban még három nyugati útra került sor: március végén az Egyesült Államokba utazott, június 16. és 24. között Franciaországban járt, majd júliusban egy újabb amerikai látogatást tett.

A színpalak mögött természetesen olyan tényezők is szerepet játszottak, amelyeknek összefüggései csak jóval később, az 1918–19. évi belviszályok után váltak nyilvánvalóvá. Így például említést érdemel a tény, hogy a francia kormányok tagjai között a szabadkőművesek aránya egyre nőtt, és 1913-ra egyértelmű fölénybe kerültek a páholyokból kikerülő miniszterek és államtitkárok.¹² Hazánkban viszont csak az 1906 és 1910 között kormányzó, második Wekerle-kormány időszakáról lehetett hasonló tendenciát felfedezni – bár éppen ekkor kerültek a kormányba füg-

getlenségi-párti képviselők, mint például Kossuth Ferenc. Károlyi második amerikai útjának delegációjában helyett kapott az 1912 óta szabadkőműves Friedrich István, valamint az ekkor már közel egy évtizede páholytag, szociáldemokrata Kunfi Zsigmond. Justh egy 1914 elején keletkezett levele sajátos konspirációra derít fényt: „Mi a hármasszövetség elleni agitációt továbbra is folytatni fogjuk [...] és mind jobban megérlelődik bennünk az a terv, hogy egy orosz utat megelőzően egy párizsi kirándulásra van szükség, amelynek esetleges következménye lehetne a pétervári út.”¹³

TÁRGYALÓPARTNEREK

„Mindenképpen ellenezni fogjuk a háborút, attól való félelmünkben, hogy – elég szomorú ezt kimondani – győzni fogunk.” (Károlyi fogalmazványa a Poincaréval való kapcsolatfelvételhez, 1912 őszén).¹⁴

1914. február 2-án Károlyit fogadta Poincaré. Ez volt az első eset, hogy magyar ellenzéki politikus a Francia Köztársaság elnökével tárgyalhatott. Károlyi annak ellenére is szívélyes fogadtatásban részesült, hogy az európai politikai horizont levegője erősen puskaporos volt már hosszú hónapok óta, és egy nagy összeurópai háború esélye igen nagyra tűnt. Ám éppen Párizs némiképp szorult helyzete magyarázhatja Károlyi reményeinek pozitív voltát: a franciák minden támogatásra számítottak, amely bármilyen formában gyengíthette ősellenségüket, a Német Birodalmat. Poincaré amellet, hogy francia kölcsönöket helyezett kilátásba hazánk számára, amennyiben Budapest valahogyan eltávolodna a háborús politikától, azt is megengedte a magyar grófnak, hogy a francia kormány tagjaival egyeztessen. Maga viszont túl nagy jelentőséget nem tulajdoníthatott ennek a találkozásnak, hiszen terjedelmes emlékirataiban annak ellenére sem említette meg, hogy Károlyi később magyar államfővé avanszált.

Kikkel is tárgyalt hát Károlyi? Partnerei között döntően a francia balszél politikai formációinak képviselőit látjuk, mint például Paul Beauregard-ot, a Progresszista Párt vezetőjét, vagy a Le Journal közgazdasági rovatvezetőjét, Hyacinthe Philouze-t, aki egyben a radikális Szocialista Párt titkáráként is működött. A gróf egyeztetett továbbá Raphael Georges

¹⁰ A központi hatalmak táborába ekkor még egyértelműen beleszámították Olaszországot is, amely 1882-ben csatlakozott az 1879. évi német-osztrák-magyar szövetséghez.

¹¹ Képviselőházi napló, 1914. március 18. 122–123. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1910_23/?pg=0&layout=s (letöltés: 2017. október 3.)

¹² RAFFAY Ernő: *Harcoló szabadkőművesség*. Budapest, Kárpátia Stúdió, 2011. 13.

¹³ Politikatörténeti Intézet és Levéltár (a továbbiakban: PIL) 704. f. 49. ó. e. 79.

¹⁴ Károlyi Mihály levelezése I. köt. (Szerk. Litván György). Budapest, Akadémiai, 1978. 65.

Lévyvel, a Crédit Mobilier vezérigazgatójával, Justin Perchot-val, a radikális szocialisták elnökével, Joseph Caillaux volt miniszterelnökkel, valamint még számos hasonló fontosságú politikussal és k zgazd sszal.  m a legrangosabb és a későbbiekben is legfontosabb találkozoja egy másik volt francia kormányf vel, George Clemenceau-val zajlott, akit Károlyi párizsi lakásán keresett fel. Ez a tény utolagos ismereteink birtokában nem sok jót  g rhetett... Hogy pontosan miről is egyeztetett a két politikus, azt a mai napig homály fedi. Az objektívnek tekinthető források közül egyedül egy, a Károlyi j nusi tárgyalásairól készített, 1917-ben (!) kelt emlékeztet re vagyunk utalva, ahol ennyi olvasható: „George Clemenceau volt miniszterelnök (szenátor) lakásán alaposan tájékozódik a magyar politikai helyzet fel l, kissé szkeptikus a múltból, de kilátásba helyezi további információk alapján lapjának és a radikálisoknak támogatását.”¹⁵ Ennek a találkozo nak m g egy sajátos fontossága lett: b  másfél évtizeddel később, amikor Károlyi ügyvédei megk s relt k a gr f perének újrafelvételét, újabb bizonyítékokat gyűjtöttek a vagyonekbezt sra  t lt főnemes ügyében. Ennek során Clemenceau az alábbi nyilatkozatot tette 1927. november 28- n: „Tanúsítom, hogy sohasem volt semmiféle összeköttetésem politikai tevek nyss g szempontjából Károlyi gr ffal, és hogy semminem  kapcsolatot nem tartottam fenn vele a nagy háború alatt.”¹⁶ Nos, a későbbi francia elnök állitásának első része az 1914.  vi történések fényében egyszerűen hazugság volt.

Károlyi francia tárgyalásait azonban már a kortárs osztrák-magyar diplomácia is gyanakvással kísérte. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a Monarchia párizsi nagykövete, gróf Sz csen Miklós megkísérelte megakadályozni, hogy fogadják  t a francia vezető körök.¹⁷ Mint láttuk, ebben kudarcot vallott. Károlyi értékét a franciák szem ben emelte, hogy a gr f sógora volt a dualista állam külügyminiszterének, Leopold Berchtoldnak is, továbbá ismert volt Tiszával váló rossz viszonya, valamint az 1913.  vi kardp rbajuk is. Károlyi 1914. február 15- n érkezett haza; a gr f elég részletesen t j kozttatta a magyar k zvelem nyt útjáról. Sajnos, azt is el kell mondani, hogy eleink nem ismert k fel ezen utak fontosságát: jó példa erre a kormány közeli *Magyar Figyelő*  js g r j nak rövid cikke, aki azzal intézte el Károlyi Poincaré-val folytatott egyeztetését, hogy az „beleveszett a bukaresti bojárok és a montenegrói vajdák

látogatásainak sorozatába. Sőt, ha az eln k n [Poincar n] fordult volna, ez a látogatás  r k titok maradt volna a kortársak előtt. A gróf azonban nem volt annyira szófukar,   elmondott az újságíróknak sok mindent, még azt is, hogy sok mindent nem szabad elmondania.”¹⁸

Károlyi politikájában azonban magán a Függetlenségi Párton belül sem élvezett osztatlan támogatást, és különösen Apponyi Alberttel különbözött össze, aki helytelenítette, hogy az ügyvezető elnök külön magyar ügyként tárgyaljon vezető antant körökkel;  gy vélte, ezzel hazánk helyzetét gyengíti. Emellett Apponyi elítélt mindenféle, az illegalitásba hajló konspirációt, és szigorúan ragaszkodott a törvényes formák elvéhez.

A SZENTPÉTERVÁRI SZ L

„Amennyire lehetséges, a hármasszövetség keretében, ha pedig nem lehetséges, –  s amint az előzmények mutatják, nem lehetséges – akkor más szövetségben kell keresn nk a nemzet nagy érdekeinek  rv nyesit s t.” (Justh Gyula, 1914.  prilis 7.)

A gr f következő franciaors gi útjára március 24- n került sor, de időközben a f ggetlens gi k – nem függetlenül Károlyi első két útjának eredményétől – a cári birodalommal is felvett k a kapcsolatot. Az oroszok, akik alig leplezetten készülődtek a háborúra, szintén felismert k, hogy a Függetlenségi Párt hasznos eszkoz lehet a Monarchia destabiliz l s ban. Különösen a *Novaja Vremja* című lap újságírói, illetve támogatói propagálták a magyar-orosz barátság eszméjét, s t megpenditett k az 1849-ben hadis km nyk nt elszállított honv dz szo k visszaadását.¹⁹ Károlyi buzgóságát mi sem jellemzi jobban, hogy levélben megkereste a cár párizsi nagykövetét, Izvolszkijt, hogy személyesen egyeztessenek. Hasonlóan a franciákhoz, az orosz diplomata sem értette pontosan a gr f szándékait, ezért ezt írta a Monarchia párizsi k vet hez, gróf Sz chen Miklóshoz: „... amennyiben Károlyi Mihály gróf felkeres engem, aligha tagadhatom meg, hogy fogadjam, előre értesíteni akartam azonban  nt a tényállásról, hogy  n tudja: nem  n provok ltam ezt a látogatást, és egyáltalán nincs szándékomban politikai tárgyalásokba bocsátkozni a gr ffal.”²⁰ Sz csen ekkor „a nem zörög a haraszt, ha a sz l nem f jja”

¹⁵ Károlyi levelezése, i. m. 741.

¹⁶ SCHÖNWALD Pál: *A Károlyi per.* Budapest, Kossuth, 1985. 260.

¹⁷ HAJDU, Károlyi, i. m. 156.

¹⁸ *Magyar Figyelő*, 1914/1. szám. 412.

¹⁹ DOLMÁNYOS, i. m. 178.

²⁰ HAJDU, Károlyi, i. m. 157.

mondás szellemében még nagyobb gyanakvással figyelte Károlyi tevékenységét. A találkozóra egyébként nem került sor, mivel a gróf ekkor már elindult észak-amerikai útjára.

A cári Oroszországgal való együttműködés a 48/49-es eszmékkel való súlyos összeütközést jelentette, amelyet mi sem bizonyított jobban, mint az, hogy a lakosság néhány hónappal később egyértelműen a revans lehetőségét látta a háborúban. Emlékiratában maga Károlyi is így fogalmazott: „*Világos emléke állt közöttünk.*”²¹ A függetlenségek azonban a birodalom ciszlajtán²² feléből is komoly bírálatokat kaptak, és a bécsi vezető körök is értetlenül szemlélték a magyar ellenzéki párt szlávbarát fordulatát. A kortársak számára ugyanis jól ismert volt a pánszlávizmus eszméje, amely egészen nyíltan zászlajára tűzte a Magyar Királyság szlávjainak is az új birodalomba való olvasztását, amely az ország feldarabolása nélkül nehezen volt elképzelhető. A Függetlenségi Párt egyik legfontosabb fórumának számító *Magyarország* hasábjain ugyanakkor tagadták ezt az eléggé nyilvánvaló – és a Nagy Háború által később igazolt – tényt: „*Ma már nem lehet a magyar közvéleményre a pánszlávizmus üres mumusával hatni és Magyarországon senki sem hiszi el (aki önállóan gondolkodik), hogy éppen Magyarország volna az az ország, amely legjobban ki van téve a pánszlávizmus áradatának.*”²³

AMERIKÁBA JÖTTEM

„*Egyetlen országban sem találhattunk volna eszméink terjesztésére megfelelőbb terepet, mint a nagy magyar kolóniával rendelkező demokratikus Egyesült Államokban.*” (Károlyi Mihály)²⁴

Március végén az Amerikai Egyesült Államokba utazott Károlyi. A francia utakhoz hasonlóan itt is az anyagi támogatás szerzése volt a legfőbb célja, és erre kedvező kilátásai voltak, tekintettel arra, hogy a kossuthi hagyománynak igen jelentős támogatása volt az amerikai magyar emigráció körében.

A főnemes hajója április 4-én futott be New Yorkba, ahol hősként fogadták. „*A New York-i kikötőben a hajóra százával érkeztek üdvözlő táviratok egyletektől és magánosoktól. [...] Egyesületek zászlókkal, zenével vonultak ki és [...] várták Károlyit. Délután fényes sikerű népgyűlés volt. Este Passaic*

Alexandr Petrovics Izvolszkij

városában volt népgyűlés, utána fáklyásmenet és szerenád Károlyi tiszteletére.”²⁵ Az ellenzéki vezér egy 10 napos körútra indult a keleti parton, amely érintette az összes jelentősebb magyar lakossággal bíró várost, így pl. Clevelandet, Pittsburghöt, Chicagót. Károlyi Amerikában sikeres néprövidként léphetett fel, akire sok – éppen a hazai viszonyok elől menekülő amerikai magyar – hősként tekintett, különösen az 1912. május 23-án, „a vérvörös csüttörtökön” tanúsított magatartásáért. Mint láttuk, Károlyi aktív kapcsolatot ápolt a francia szociáldemokráciával, akik beajánlották őt amerikai elvtársaiknak. Bár ekkor még nem használták rá „a vörös gróf” jelzőt,²⁶ valójában ekkor kezdődött meg a szélsőbal irányába való radikalizálódása. Mint korábban már említettük, a Függetlenségi Párt egyesült államokbeli pozícióit gróf Apponyi Albert alapozta meg 1911. évi itteni körútjával, és valószínű, hogy utóbbi kitűnő szónoklatai is tovább emelték az ügyvezető elnök renoméját. Károlyi retorikája sok szempontból találkozott Woodrow Wilson elnökével: a gróf szintén a demokrácia erősítését tartotta legfőbb feladatának, és elsőd-

²¹ KÁROLYI, i. m. 65.

²² Az Osztrák–Magyar Monarchia ausztriai részének elnevezése.

²³ *Magyarország*, 1914. ápr. 18. 5. Az orosz–magyar közeledés.

²⁴ KÁROLYI Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Budapest, Európa, 2013. 56.

²⁵ *Pesti Napló*, 1914. április 7. Idézi: Károlyi Mihály levelezése, i. m. 83.

²⁶ Ekkor még gróf Batthyány Tivadart nevezték alkalmanként így, aki egyébként Károlyi párttársa volt.

leges indoka a pénzgyűjtésben a választójog szélesítéséért folytatott harca volt. Wilsonnal is szeretett volna személyesen egyeztetni, azonban az amerikai elnök a feszült nemzetközi helyzetben nem akarta magát kompromittálni.

Első amerikai útjáról Károlyi Mihály április végén érkezett haza, ám a sikeren felbuzdulva rögtön szervezni kezdtek a következő, júliusi látogatást. A gróf így a franciaországi Cherbourgban tartózkodott június 28-án, amikor megérkezett a hír: Ferenc Ferdinánd merénylet áldozatává vált Szarajevóban. Károlyi azonban nem szakította meg útját, hajóra szállt és július 4-én megérkezett New Yorkba. Így a júliusi válság első napjai során az óceánon hajózva, e sorsfordító napok eseményeit csak utólag ismerhette meg. Károlyi második amerikai útja során kb. 50 ezer dollárt gyűjtött össze: ebből 20 ezret visszaküldtek a magyar pártnak, a másik részt helyi bankban helyezték el, illetve az összeg 15%-át a Szociáldemokrata Párt kapta meg.²⁷ Nekünk már annyira nem meglepő Károlyi együttműködése a szociáldemokratákkal, de 1914-ben ez egészen valószínűtlen esemény volt. Nem meglepő, hogy szinte a Függetlenségi Párt összes politikusában visszatetszést keltett a Károlyi 15%-os részesedési ajánlata a szociáldemokraták számára. Itt ismét hangsúlyoznunk kell Kunfi szervezőmunkájának szerepét. Bár az összeg felhasználásának pontos célja homályba vész, a szociáldemokraták agitációját hatékonyan segítette ez a pénz, sőt feltételezhetően az 1918. őszi események során is használták azt – az adományokat ugyanis 1917-ig teljesen legálisan lehetett továbbítani Svájcba.

A legmagasabb rangú amerikai politikusok, akikkel Károlyi találkozott, New York állam kormányzója, Martin H. Glynn, illetve New York City polgármestere, John Purroy Mitchel voltak. A sors iróniája, hogy mind a demokrata Glynn, mind a republikánus Mitchel harcos támogatói lettek az amerikai hadba lépésnek 1917-ben, így Károlyi békepárti eszméi különösképpen nem hagytak bennük mély nyomot...

AZ INTERNÁLÁS

„Amint látja, számomra az a fontos, hogy felkeressem és beszéljek Önnel. E cél elérése érdekében minden lehetséges áldozatra hajlandó vagyok.”²⁸ (Károlyi Poincaréhoz, 1914. augusztus 23.)

A magyar gróf július 29-én indult hazafelé. Ekkor már hírért vehette az osztrák-magyar-szerb háborúnak, mi több hazafias nyilatkozatot tett közzé: „Reméltem, hogy elkerüljük a háborút, de úgy látszik, hazánk nem tűrhetett el többet Szerbiától megaláztatás nélkül. A válság kitört, a vezéreknek otthon a helyük. Ha a pártom lett volna hatalmon, a politikai helyzet nem mérgesedik el ennyire, hogy háborúban találja megoldását. De mindannyian hazafiak vagyunk és a zászló köré gyülekezünk.”²⁹ Amikor a gróf augusztus 5-re megérkezett a franciaországi Le Havre-be, a Monarchia és Franciaország közötti hadiállapot még nem állt be – sőt a cári birodalomnak is csak másnap üzent hadat a dualista állam. Károlyit és társait, Zlinszky Istvánt, Friedrich Istvánt, Ráth Endrét ennek ellenére internálták. Az osztrák-magyar diplomácia nyomására Károlyiékat elengedték a Le Havre-i fogságból, de útlevelet nem kaptak az országból való távozásra, csak azt az ígéretet, hogy Spanyolországba távozhatnak. A gróf tetemes összegért, ezer frankért autót bérelt, és társaival így utaztak Bordeaux-ig.³⁰ (Károlyi lelkes és jó sofőrnek számított, igaz, néhány balesetet is túlélt már korábban.)

Ám mire Bordeaux-ba ért, augusztus 12-én megérkezett Bécsbe a nyugati antant hadüzenete. A gróftól ismét internálták. Károlyit annak fejében engedték volna távozni az országból, ha becsületszavát adja: nem fog Franciaország ellen harcolni. A magyar főnemes vonakodott ezt megtenni, s társai közül is egyedül Ráth állt kötélnak, igaz ő még Le Havre-ban. Ám – ellentétben Károlyi állításával, és az azt átvevő magyar historiográfiával – később módosította ezt az álláspontját. Egy pontos keltezés nélküli, de bizonyosan augusztus végi, Bordeaux-ból küldött levelében így fogalmazott Joseph Cailleux volt miniszterelnökhöz írt levelében: „Arra kérem, éljen személyes befolyásával, hogy szabadon engedjenek, és engedélyezzék, hogy Spanyolországba távozhassunk – becsületszavunk fejében, hogy e háborúban Franciaország ellen nem harcolunk.”³¹ A franciák azonban augusztus közepén emelték a tétet: már nemcsak saját hadseregük, hanem a szövetségeik elleni harcot is betiltották az internáltak részére, ha távozni óhajtanak.³² Károlyi Poincarét is megkereste levélben augusztus 23-án, amelyre nyolc nap elteltével azt a nem túl biztató választ kapta, hogy ügyét áttették a

²⁷ Hajdu, 1978. 168.

²⁸ Károlyi Mihály levelezése I. kötet.

²⁹ Hajdu, 1978. 169.

³⁰ Az Est, 1914. augusztus 28. 6.

³¹ Károlyi levelezés, 95.

³² Hadifogoly magyarok története. I. köt. 295. Budapest, Athenaeum, 1930.

külgyminisztériumhoz. Károlyi végül erre is hajlandó volt, hiszen erre biztatták itthoni rokonai,³³ barátai is, így megkapta a menlevelet Spanyolország felé. Ezt követően két hétig nem történt semmi, de aztán a francia kormány határozott, és Poincaré szeptember 13-i személyes döntésének köszönhetően a gróf és társai Spanyolországba távozhattak.

Ám az ibériai országból sem volt egyszerű hazaérkezni, mivel a franciák ellenőrizték az innen induló hajókat, és ha a központi hatalmak állampolgáira találtak, azonnal internálták őket. Ezért a madridi francia nagykövét szeptember 19-én egy menlevelet bocsátott ki Károlyi számára, amely tartalmazta, hogy Károlyi „soha nem szolgált az osztrák–magyar hadseregben, és nem is hívható be katonai szolgálatra”. Tekintettel arra, hogy a franciák nem ítélték meg Károlyi behívhatóságát, ez a kitétel nem vonatkozhatott másra, mint a gróf becsületszavára. A kedves Olvasó szíves elnézését kell kérnünk, hogy e kérdés körül hosszasan időztünk, de Károlyi szavahihetősége miatt nem jelentéktelen ez az epizód. Szabadon bocsátása ugyanis – finoman fogalmazva – nem volt általános jelenségnek mondható az első világháború polgári internáltjainak hosszú sorában.³⁴ Végezetül és ismert módon Károlyi 1915-ben bevonult a 2. huszárezredhez, és ekkor a franciaországi cseh emigráció meg is emlékezett „esküszegéséről” egy rövid cikkben.

Károlyi maga így foglalta össze az akkor történeteket egy kortárs újságíró számára: „Szabadlábba helyezésem minden becsületszó és minden engagement [kötelezettség] nélkül történt. Tulajdonképpen magamnak is titok, hogy miért és hogyan bocsátottak el. Azt kell föltételeznem, hogy valami szerencsés tévedés lehetett a dologban. Valószínűleg annak köszönhetem szabadulásomat, hogy mikor Bordeauxba érkezett a francia kormány,³⁵ a polgári hatóságok vették át az intézkedést a hadifoglyok fölött, akiket eddig a katonai hatóságok tartottak lezárva vagy felügyelet alatt. Lehetséges, hogy a nagy zűrzavarban megfeledkeztek arról, hogy én nem akartam becsületszavamat adni arra, amit tőlem követeltek.

Mikor újból tiltakoztam és követeltem, mondják meg, hogy miért tartanak becsukva s végül sikerült képviselői voltomat is bebizonyítanom, azt kérdezték tőlem, hogy hová akarok menni? Azt feleltem, hogy Spanyolországba. [...] Csekély huzavona után megengedték.

Lehet, hogy rokonaim is közbenjártak érdekemben, de e percben ezt még biztosan nem tudom. Az igazságnak tartozom azzal, hogy míg be nem igazoltam képviselői voltomat, rosszul bántak velem, de miután bebizonyítottam, hogy képviselő vagyok, jobb dolgom volt, azt hiszem, nem bántak velem rosszabbul, mint ahogy itt bánnának egy visszatartott francia képviselővel.”³⁶

Károlyi szeptember 15-én lépte át a spanyol határt, majd – a már említett spanyolországi nagyköveti menlevéllel – szerencsésen eljutott Genovába.³⁷ Az ekkor még semleges Olaszországon átutazva szeptember 30-án megérkezett Bécsbe.³⁸ Ekkor ismét hazafias nyilatkozatot tett, amely – hasonlóan a július 28-i amerikai közleményéhez – sehogyan sem illett a magáról, illetve a későbbi hagiográfusok alkotta pacifista és haladó politikus alakjához: „Most a politikában csak egy cél lehet, a veszedelem elhárítása, a győzelem. Mindenki tegye félre politikai programját és csak magyarnak tekintse magát.”³⁹ Bizalmas körben azonban továbbra sem függesztette fel a német szövetség bírálatát, valamint az antanttal való tárgyalás lehetőségét. Ez a fajta kétkulacsosság a gróft a háború teljes időszaka alatt elkísérte, de különösképpen az 1916. évi román támadás idején jellemezte. 1916 augusztusának elején ugyanis Károlyi Mihály néhány függetlenségi párti képviselővel kilépett a frakcióból és új pártot alapított. Augusztus 9-i képviselőházi beszédében legfőbb politikai követelése (választójog kiterjesztése, demokratizálódás felgyorsítása stb.) között ekkor fogalmazódott meg először a békekötés szükségessége. Ekként a háború kezdete óta a parlamentben fennálló *Treuga Dei* felbomlott: a nemzet egységes fellépése a háború idejére ettől kezdve nem állt fenn. Ez még akkor is nyilvánvaló volt, hogy Károlyi – a várható román támadás légkörében – szintén így fogalmazott:

³³ Így pl. Andrassy Gyula így írt leendő vejének 1914. szeptember 21-én: „Itt mindenki abban a véleményben van, hogy bátran megígérheted, hogy nem fogsz a háborúban részt venni. Nem vagy katona. Csak a legnagyobb nehézséggel juthatnál az ellenség elé [...] Automobilistára [gépkocsi-vezetőre] nincs szükség. Más szolgálatra pedig azért nem használhatnak, mert nem vagy kiképezve.”

³⁴ Közismert szépirodalmi lenyomata e kérdéskörnek Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című regénye.

³⁵ 1914 augusztusában a francia kormány Bordeaux-ba menekült, mivel Párizs közvetlen veszélyben forgott.

³⁶ *Az Est*, 1914. október 1. 5.

³⁷ A Károlyival egyszerre internált Zlinszky részére a franciák nem adtak *salvus conductust*, így ő Spanyolországban ragadt, és csak két évvel később tudott hazatérni.

³⁸ Egy egész világ ellen, i. m. 104.

³⁹ HAJDU, 1978. 171.

⁴⁰ *Képviselőházi Napló*, 1916. augusztus 9. 8. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1910_31/?pg=14&layout (letöltés: 2017. október 3.)

„Mert (...) tudja meg az egész világ, tudja meg Románia, hogy ameddig egy magyar ember él, ameddig egy magyar emberben csak egy csepp vér van, addig küzdeni fog Magyarország integritásáért, addig küzdeni fog Erdélynek megvédéséért és tudja meg Románia, hogy ha megtámad minket, akkor az erdélyi havasokon nem embereket fog találni, hanem tigriseket, mert mi úgy fogjuk megvédeni Erdélyt, mint tigrisek, akiktől el akarják rabolni legdrágább kincsét, testének testét, vérének vérét.”⁴⁰

Károlyi hazatérével lezárultak az előző hónap sűrű nyugati útjai. A gróf súlyos konfliktusa még inkább kiéleződött Apponyival, akin számon kérte, hogy miképp állíthatta a 48-as eszméket és a pártot a háború mellé, mindenfajta politikai kompromisszum nélkül.⁴¹ A két politikus pályája és eszmerendszere visszavonhatatlanul elvált egymástól. 1914 hátralévő hetei azonban nem politikáról szóltak Károlyi számára: november 7-én nőül vette Andrassy Katinkát.

KÖVETKEZTETÉSEK

Milyen szerepe és jelentősége volt Károlyi nyugati útjainak? Emlékiratai alapján önmaga igen fontosnak látta ezeket a tapogatózásokat, egyben jól illettek abba a sok szempontból utólag konstruált képbe, miszerint a gróf elszánt pacifista lett volna a világháború előestéjén. Kortársai sem ezt érzékelték, sőt az a kép rajzolódott ki a főnemesről, hogy saját szerepét mesterségesen felnagyítja. Mégsem szabad azonban lebecsülnünk Károlyi ekkori szerepét: a magyar ellenzék egyik vezéréként valóban érintkezésbe lépett azon francia politikai körökkel, amelyek döntő fontossággal bírtak a történelmi Magyarország feldarabolásában.⁴² A gróf pedig ennek felelősségét még a trianoni következmények ismeretében sem háritotta el magától, bár a világháború idején maga is érezte, hogy francia útjaival súlyosan kompromittálódott. Ennek hű lenyomatát mutatják 1915 szeptemberében Friedrich Istvánhoz, illetve Lovászy Mártonhoz írt levelei. Amikor megkapta a parancsot, hogy vonuljon a frontra, a következőket vetette papírra Friedrichnek: „Megbeszélésünk alapján feljogosítalak arra, hogy ezen iratokból – melyek bordeaux-i fogságunkra vonatkoznak –, abban az esetben ha elesnék, vagy fogságba

Apponyi Albert

kerülnék, vagy eltűnnék, annyit és úgy használj fel, amennyire Neked szükséged van. Minthogy azonban rólam is szó van és másrészt Te nem vagy minden titkos politikai cselekedetemről tájékozva [...], arra kérek, hogy Lovászy Márton [...] barátomhoz forduljál.”⁴³ Utóbbinak még egyértelműbben írt: „Abban az esetben, ha elesnék vagy más bajom történne, kérek, vedd magadhoz ezen reám nézve – a mai viszonyok között – kompromittáló iratokat.” Az Olvasó döntésére bízunk, hogy Károlyi mennyire kompromittálódott az antanttal a fentiek, továbbá Lovászy hírhedt, 1918. október 17-i parlamenti kijelentésének tükrében: „Antantbarátok vagyunk!”

Mindezek alapján Tisza Istvánnak 1913–14-re vonatkozóan is csak részlegesen lehetett igaza Károlyit érintően, vagyis, hogy nem követett hazaárulást, mivel „a vörös gróf” az első világháború első évében *volente volente* rálépett arra az útra, amely végül a Magyar Népköztársaság létrehozásába (1918. nov. 16.), majd az abból szervesen következő trianoni békediktátumba torkollott.

⁴¹ ANKA László: *Az ellentmondások mezején. Apponyi Albert és az első világháború*. In: VERITAS Évkönyv 2015. Budapest, Magyar Napló, 2016. 82.

⁴² Vitatkoznunk kell tehát Károlyi vezető biográfusával, Hajdu Tiborral, aki 2013-ban megjelent kismonográfiájában így fogalmazott: „Károlyi emlékirataiban erősen eltúlozta [...] nyugati útjai és tárgyalásai jelentőségét”. HAJDU, 2013. 57.

⁴³ Károlyi levelezése, i. m. 128–129.